

Европейският съюз, мигрантската криза и краят на европейския антифашистки имунитет

Доц. д-р Борислав Градинаров, ИИОЗ, БАН

Обединена Европа има множество недостатъци. Тя не е наясно със собствената си идентичност, много трудно постига разумен компромис по който и да е външнополитически въпрос, не разполага с ясна концепция как да посрещне сериозните военни заплахи, а напоследък става безпоощадно ясно, че няма нито желание, нито идея как да опази собствените си граници от нежелани гости. Дори е готова на унижителен компромис с принципите си, включително и да извади от джобовете на своите граждани 3 млрд. евро, за да наема друг да пази територията ѝ.¹ Като че ли единственото, което е в състояние да събуди закърнелите ѝ рефлексии за самосъхранение, са ехото на маршируващи подковани ботуши и скандиращите нацистки лозунги скиндхедс.

Заплашен ли Европейският съюз от неофашистката зараза? Отговор на този въпрос може да даде съдбата на гръцката Златна зора, на английската Партия на независимостта или на френския Национален фронт. Ако посредствените икономически резултати на т. нар. обединена Европа, социалното неравенство, диктатурата на брюкселската бюрокрация, несигурността и песимизмът би тряб-

¹ На 15 октомври, 2015 г., на т. нар. среща на върха в Брюксел държавните глави на 28-те страни-членки на ЕС приемат решение да бъдат **предоставени на Турция 3 млрд евро за справяне с бежанската криза, която предизвиква все по-остри реакции сред европейските граждани.**

вало да наливат вода в нечия мелница, най-логично изглежда тя е тази, на национал-популистите, които някои разпознават и като новите фашисти. Но на мен ми се струва, че те по-скоро изглеждат като шумна и досадна на моменти, но оставаща си маргинална част от политическия пейзаж. Що се отнася до техните опити да се докопат до властта, съдбата им засега най-ярко се илюстрира от "успеха" на движението на Марин льо Пен във Франция.

В интерес на теоретичната прецизност следва да се направи коректно разграничение между фашизма - схващан като времево лимитиран идеологически и социално-политически експеримент, неофашизма - в качеството му на общо взето маргинално и на моменти гротескно възпроизвеждане на една отречена от историята идеология и национал-популизма, чиито претенции днес за участие във властта съвсем не са за подценяване.

Фашизмът има ясни и безспорни, поне за историците, социални и политически белези. Най-категорично те могат да бъдат уловени през трите десетилетия преди края на Втората световна война в политическите практики в Италия, Германия и Испания. Обикновено се описват с опитите да се създаде нов тип национална общност, основана на диктаторския авторитет, вярата че съществуват биологично детерминирани етнически (расови) неравенства и уникална историческа съдба, както и предопределени да господстват държави и такива, които са с по-нисш цивилизационен ранг. В един по-тесен смисъл на думата, фашизмът е съвкупността от политически практики на италианското правителство, оглавявано от Бенито Мусолини в периода 1923-1945 г. Макар и сходни, те не са напълно идентични с практиките на германския нацизъм в периода 1933-1945 г. И за двете форми на фашизма ключова е харизматичната мистика, която обгръща вожда (дуче, фюрер), интегрирането на масите чрез доведена до крайност мобилизация и шовинизъм, както и истеричното нагнетяване на противопоставянето срещу либералния индивидуализъм, срещу марксисткия проект, основан на класовата борба, срещу религиозния, етническият или расовия либерализъм, или на някаква друга основа.

Фашизмът е една, може би най-крайната и ужасяваща с човеконенавистническите си проявления и форми на тоталитаризма. В популярното си изследване "Тоталитаризмът" Х. Аренд² например поставя под един общ знаменател фашизма и комунизма, като форми на управление, които не допускат свободната инициатива, дори в най-тясната лична сфера. Хана Аренд обособява такива черти на тоталитаризма като налагането на пълен контрол не само върху всички обществени сфери, но и върху частния живот на гражданите, използването на терора и насаждането на една единствена тоталитарна по своите белези идеология, унифицирането на гражданите чрез потискане на способността им да преживяват и мислят по свой спонтанен и уникален начин. Особено интересни и актуални за съвременните национал-популистски партии и движения са разсъжденията ѝ за вожда. Според нея между най-характер-

² Виж, Аренд, Хана, „Тоталитаризмът“, С., 1993, изд. „Панорама“.

ните белези на тоталитарните движения изобщо е изумителната скорост, с която нараства славата на техните водачи заедно с раболепието, обграждащо тази слава, както и невероятната лекота, с която бившите вождове и техните приближени се забравят и обругават, след като бъдат заменени с нови.

За тоталитарните движения е характерна масовостта на организираниите и изолирани индивиди. За да си осигурят абсолютната лоялност от страна на своите поддръжници, тоталитарните движения трябва да са напълно сигурни, че техните членове са имунизирани срещу алтернативни, недоминирани от тоталитарната организация социални връзки - професионални, семейни, лични или някаква други. За постигане на тази цел всички подобни движения се опитват да привлекат могъщ арсенал от средства. На първо място това е тоталитарната репресия. Нейната цел е да заличи моралната граница между доброто и злото. Колкото по-невинен е репресираният в очите на масите, толкова по-поучителна е неговата участ, тъй като всеки започва да се страхува да не се превърне в следващата поучителна история. Затова всеки в тоталитарната организация бързо се научава да мълчи, да се подмазва, да сътрудничи, да внимава за всяка изречена дума или за всеки направен жест.

На второ място е безусловното и демонстративно преклонение пред вожда. Това е единственото лице в подобни организации, на което е позволено да говори на нетоталитарен език. Той е този, който назначава или освобождава всеки функционер, без обяснения може да се разпорежда със съдбата на всички по-долу стоящи от него. Единствен водачът може да представлява движението, а всеки, назначен от него в йерархията, трябва да се възприема като предаващ надолу неговата заповед и воля.

Третото място между атрибутите на тоталитаризма заема идеологическият репресивен апарат, бил той тайна политическа полиция, управленски отдел, партийна комисия или нещо подобно. Макар и често наричани държава в държавата, тайната полиция (или тайните служби) в тоталитарните организации са изцяло подчинени на вожда. Вождът има правото да посочи следващия национален или партиен враг. Той разполага с пълен достъп до тайната информация, събирана от тези служби. Те са неговата бухалка и преторианска гвардия. За Х. Аренд те са най-добре функциониращият и продуктивен апарат в тоталитарната организация. Един от ключовите белези на тази организация е, че тя не само се разправя безпощадно с нарочените за врагове, но и се опитва старателно да заличи всеки спомен или следа от тяхното пребиваване, включително като пренаписва, ако се налага, дори собствената си история.

Концлагерите са необоримото доказателство за тоталитаризма, сдобил се със статута на официална държавна идеология. Според традиционните прочити на фашизма концлагерите са същността и сърцевината на подобни режими. Тяхната цел е не просто физическото унищожаване на враговете, а смазването на човешката личност, нейното пълно обезличаване и превръщане ѝ в марионет-

ка, изцяло подвластна на ирационалните капризи на надзирателите. Концлагерите са еманацията на фашизма! Те му придават завършеност и всеилие. Доказват неговата способност да превръща хората в безволеви, послушни машини, готови безропотно да се подчиняват, дори когато заповедите директно ги водят в газовите камери.

Разбира се, фашизмът е системно явление. То не само е тясно зависимо от породилите го социално-исторически условия, но и от характера на икономическите и културните ресурси към дадения момент. Няма как да си представим германския фашизъм например извън контекста на катастрофалните за Германия последици от Версайския мирен договор, Голямата депресия, хиперинфлацията, без крупното милитаризирано индустриално производство, без германската дисциплинираност и послушание, без масираната нацистка пропаганда, станала възможна благодарение на популярността на киното и на радиото, но и без външните атрибути - маршове, партийни поздрави, факелни шествия, униформи и свастики. Затова, когато се опитваме да дешифрираме сегашните социално-политически проекти в категориите на фашизма, следва да имаме предвид, че това в най-добрия случай би било едно приближение. Нефашизмът например е лесно разпознаваем тъкмо поради своите външни имитации - шествия, униформи, партийни поздрави, антисемитски или ксенофобски лозунги. Той обаче не разполага нито с интелектуален, нито с организационен ресурс, нито с харизмата на новото, за да породи значим социален ефект. Но това не означава, че трябва да бъде пренебрегван. Границите на неговата опасност обаче трудно биха преминали отвъд криминалните прояви на привържениците му.

Национал-популизмът е много по-сериозно предизвикателство за обединена Европа. Предлагайки лесни решения на сложни обществени проблеми, опитвайки се да свири на националистическата или на етническата струна, заигравайки със страховете на европейците, той има далеч повече политически козове да възкреси някои от фашистките практики. Но едва ли е в състояние да мимикрира дотолкова, че да стане неразпознаваем за повечето трезвомислещи граждани на стария континент и да ги накара да го последват. Всеки, който е следил отблизо тези национал-популстички движения е наясно, че никой от оттенъците на кафявият цвят не е модерен в днешна Европа. Силно доказателство за което са резултатите от последните местни избори във Франция (на 6 и 13 декември, 2016 г.) Националният фронт на Марин льо Пен, който беше почти победил, в крайна сметка остана без нито един спечелен департамент.

Само два дни преди втория тур на местните избори във Франция икономическият всекидневник "Les Echos" пише, че френската левица гледа на бъдещето като на заплаха, защото единственото, което я интересува, е да запази настоящото статукво. И десницата няма смислени отговори какво може да промени занаяпред. Затова единственият дразнител, който ги мотивира да проявят

активност, е противопоставянето на крайната десница. В. "Монд" в своя редакционна статия веднага след изборите отбелязва, че традиционните избиратели и на френската десница, и на френската левица се оказват в общия легион, който се опитва да се опълчи на фронта на Марин льо Пен. Засега успява, но това не решава нито един от болните за обществото проблеми. Нито този с неясната икономическа перспектива, нито другият с ерозията на социалната система, нито пък най-актуалният - страхът от арабската мигрантска инвазия и тероризма.

Показателно обаче е друго. Така наречените крайно десни или национал-популисти, или пък неофашисти, добре си изпълняват ролята на отслабения вирус за европейската политическа имунна система. Тя бързо се мобилизира щом усети първите симптоми на познатата зараза. Разбира се, фашизмът, с всичките му "ретро" или "нео" разновидности, не е безобиден. Но след ненавистта и разрухата, през които е преминал старият континент в резултат на тази идеология и политика, е малко вероятно отново да се разболеет от същата болест.

Що се отнася до самата фашистка идеология, тя поне в близко бъдеще ще продължи да има привърженици. Едни ще я следват от невежество и склонност към подчинение. За други тя ще е привлекателна поради умствената им леност и прехласването пред простите отговори на сложните социални проблеми. За трети ще е израз на личните им неудачи или антисоциални поведенчески отклонения. А ще има и четвърта категория. За нея външните фашистки атрибути и крясъкът ще си остават единственият им достъпен начин някой да ги забележи.

Обаче, както често се случва, истинската заплаха не е видимата, а невидимата, Само че тя в момента не е фашизмът с всичките му разклонения и издънки, а сляпата привързаност на Европейския съюз към системата от представи, която не пасва добре на сегашните глобални социално - икономически и политически предизвикателства. В своята упоритост да следват една, меко казано, съмнителна политика на мултикултурализъм и великодушно гостоприемство, европейската политици се оказват все по-неспособни да предусетят кризите. А още по-малко пък да изработят стратегия за тяхното предотвратяване.

Една от тези кризи е мигрантската. "Бежанците", които сега заливат Западна Европа, са само предвестник на далеч по-сложни и опасни за Европейския съюз процеси.

Какво показват числата до момента?

По данни на "Фронтекс" за първите 11 месеца на 2015 г. външните граници на ЕС са пресечени нелегално от 1,55 милиона души. През ноември общият брой на мигрантите, влезли незаконно в ЕС, е 269 хиляди души. Само за сравнение - през цялата 2014 г. общият им брой е 283 хиляди души.

Основният поток от т. нар. "бежанци" естествено пресича Балканите, макар че малка част от него остава на полуострова. Пак по данни на "Фронтекс" потокът, който е достигнал до Гърция през ноември, е спаднал наполовина в сравнение с октомври. Те

са "само" 108 хиляди, но причина е влошаването на метеорологичните условия. За 11-те месеца на 2015 г. гръцките острови са били "посетени" от повече от 715 хиляди сирийци, афганистанци и иракчани, което е 16 пъти повече в сравнение със същия период на 2014 г. Другият поток от бежанците, който минава през Западните Балкани, пак за 11-те месеца на 2015 г. е около 667 хиляди души, което е около 22 пъти повече в сравнение с първите 11 месеца на 2014 година.

Разбира се това е само статистика. Но зад нея се крият множество въпроси и рискове, които засега остават неартикулирани. Простодушното и наивно разтваряне на обятията за всеки, колкото и различен или дори враждебен да е той към европейските морални, религиозни и цивилизационни ценности, поне в момента, изглежда меко казано лекомислено. Ако фашизмът е едната крайност на махалото, това е другата крайност! Срещу нея Европейският съюз изглежда няма имунитет. Затова, когато германският канцлер А. Меркел или френският президент Фр. Оланд с тропане по масата вменяват на европейските граждани, че техен дълг е да се погрижат за клетите бежанци от Близкия Изток, това навежда на мисълта, че те са пропуснали един важен урок.

Оня урок, за който Хегел казваше: "Историята на народите учи, че народите нищо не научават от своята история."